

фантаст не просто актуалізує ці ідеї в художній формі, а на їх основі моделює специфічну антропологічну альтернативу розвитку людства. Глобальність мислення та масштабність зображення забезпечують поетикальні можливості фантастичного метажанру, який до Олесь Бердника не набував такої яскравої, широкоаспектної, різнопланової художньої реалізації на національному рівні. Близькість до філософської антропології, філософії чарівного, проблеми сентименту, а також питання ролі природи в житті людини відкривають перед письменником перспективу нового жанру — роману-фесрії, який є основою для зародження фентезі в українському літературному просторі. У такий спосіб, можна стверджувати, що код антропологічної стратегії національної фантастики криється у філософії людини ХХ століття. Антропологія стала одним із ключових елементів до розширення проблемно-тематичного спектру літератури, а разом із ним і жанрового багатства української фантастики.

Література:

1. Бердник О. Вогнесміх / Олесь Бердник. — К. : Тріада-А, 2006. — 560 с.
2. Бердник О. Діти безмежжя / Олесь Бердник. — К. : Тріада-А, «Афон» ВД, 2004. — 680 с.
3. Бердник О. Золоті ворота. Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Олесь Бердник; упоряд. та передм. Г. Бердник. — К. : Смолоскип, 2008. — 416 с.
4. Бердник О. Зоряний корсар / Олесь Бердник; передм. Г. Прашкевича. — К. : Тріада-А, «Афон» ВД, 2004. — 572 с.
5. Бердник О. Лабіринт Мінотавра. Повісті / Олесь Бердник. — К. : Веселка, 1990. — 407 с.
6. Кожевников В. А. Николай Федоровичъ Федоровъ. Опытъ изложенія его ученія по изданнымъ и неизданнымъ произведениямъ переписке и личнымъ беседамъ / Владимир Александрович Кожевников. — М. : Типография Императорского Московского университета, 1908. — 107 с.
7. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. Книга для свободных умов / Фридрих Ницше; пер. с фр. С. Франк. — М. : Академический проект, 2007. — 328 с.
8. Ортега-и-Гассет Х. Избр. труды / Хосе Ортега-и-Гассет; пер. с исп., предисл. и общ. ред. А. Руткевича. — М. : Весь мир, 2000. — 704 с.
9. Рерихи. Деятельность семи Рерихов. — Режим доступу: <http://www.roerich.donetsk.ua/>
10. Сартр Ж.-П. Воображаемое. Феноменологическая психология восприятия / Жан-Поль Сартр; пер. с фр. М. Бекетовой. — СПб. : Наука, 2001. — 319 с.
11. Федоров Н. Сочинения / Николай Федоров; под ред. А. Гулыги. — М. : Мысль, 1982. — 711 с.

Philosophical Anthropology as a Strategic Code of Ukrainian Science Fiction in the Second Half of the XX Century

The article considers the core thematic and problematic aspects of Ukrainian science fiction prose of the XX century. The author is convinced that the philosophical anthropology became the base of the plot of Ukrainian science fiction in the XX century. The prose of Oles Berdnyk clearly shows this process.

УДК 821.161.2.09Дзюба

Надія Частакова (Кіровоград)

ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ЗНАК ЕЛІТИ: ДО ПРОБЛЕМИ ОСЯГНЕННЯ ТВОРЧОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ У ПРАЦЯХ ІВАНА ДЗЮБИ

Дослідженню творчості шістдесятників присвячена значна частина літературно-критичного доробку Івана Дзюби, аналіз якої дає змогу цілісного осягнення феномену шістдесятництва в особистісному і творчому вимірах, а також сприяє розумінню постаті самого дослідника. Позаяк Іван Дзюба — яскравий представник руху творчої інтелігенції 60-х років, який перебував у центрі етико-світоглядного формування своїх сучасників, його студії про них

становлять *документ часу*, що відзначається достовірністю думки й емоції. Актуальною для нас є позиція Людмили Тарнашинської з приводу того, що аналіз літературного процесу «у «виконанні» Івана Дзюби значно підвищує статус самої літературознавчої науки в Україні» [18, с. 480]. Звідси — провідні особливості наукового доробку критика, осмислення яких дає змогу говорити про нього як елітарну особистість, що змогла піднятися над собою і шляхом осягнення конкретних особистостей і явищ дати цінний матеріал для розуміння епохи та її філософії. Окреслимо ці особливості.

Осягнення макрокосму покоління. Досліджуючи мікрокосм особистості, критик приходять до макрокосму всього покоління, відкриваючи крізь особистісний вимір митця потужний світоглядно-естетичний контекст часу. «Роль Дзюби особлива, — зауважує Оксана Пахльовська, — у ті роки він був одним з небагатьох істориків літератури, аналітиків культури. А отже, першим після знищених інтелектуалів 20-х років творив *системне бачення європейської України*» [13, с. 55]. Через це науковий доробок вченого носить виразно елітарний характер і потребує комплексного вивчення.

Комплексність з погляду визначення об'єкта студій. Дослідник здійснює вивчення творчості як представників «класичного» шістдесятництва (Микола Вінграновський, Євген Гуцало, Іван Драч, Ліна Костенко, Сергій Параджанов, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Василь Симоненко, Василь Стус, Григорій Тютюнник), так і митців, світоглядно близьких шістдесятникам, час творчості яких припав на початок шістдесятництва, або вийшов за хронологічні межі явища (Володимир Базилевський, Василь Боровий, Василь Голобородько, Леонід Кисельов, Борис Мамайсур, Павло Мовчан, Леонід Талалай, Григорій Тименко).

Жанрова розмаїтість з погляду здійснення рецепції. Доробок ученого представлений іменами поетів, прозаїків, літературознавців, критиків, перекладачів, кіномитців.

Вихід на особистий рівень (саморефлексія). Студії про шістдесятників різні за часом свого написання і охоплюють як ранній період творчості дослідника, так і її сучасний етап. Це свідчить про важливість для Івана Дзюби осягнення свого покоління не тільки синхронно, а й крізь час, що дає підстави говорити про ще одну специфічну рису його рецепції шістдесятників — *особистий рівень*, тобто самоосягнення вченого. Отже, можемо стверджувати, що сукупно праці критика про шістдесятників представляють панораму українського феномену. З іншого боку, це дає нам змогу говорити про певну *позачасопросторову сукупність імен*, яка на рівні етико-естетичної програми осягається вченим у кодах і моральних максимах.

Комплексний вимір наукового доробку вченого дає підстави говорити про потужність його особистісного потенціалу. Дослідник, сповідуючи позицію вживання терміна «шістдесятник» у його першопочатковому значенні, а не в сучасному, коли здебільшого цей «термін з суспільно-оцінювального став хронологічним» [5, с. 511], у своїх рецепціях осягає саме *особистісне, етико-естетичне, ідейно-світоглядне начало* митців, що склало основу духовного шістдесятництва.

Про феномен шістдесятництва І. Дзюби, а також його інтерпретації художнього світу представників цього руху йдеться у студіях відомих польських і українських літературознавців: Богуміли Бердиховської, Олі Гнатюк, Віталія Дончика, Романа Корогодського, Оксани Пахльовської, Людмили Тарнашинської. Цінними щодо розуміння особистості критика є спостереження Марка Павлишина й Василя Герасим'юка. Отже, відсутність у сучасній науці про літературу комплексного висвітлення даної проблеми, а також окреслені нами особливості праць критика про шістдесятництво і його представників, зумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Зважаючи на домінанти доробку вченого про шістдесятників, а також те, що рецепції Івана Дзюби — це осягнення не кількох імен, а цілого покоління, цю студію ми посвячуємо дослідженню окремих особистостей — критиків і перекладачів 60-х рр. Отже, **метою** цієї статті є здійснення комплексного дослідження ідейно-естетичного та методологічного рівнів наукового доробку вченого про критиків і перекладачів 60-х рр. як утілення цілісності наукової еліти, а тому й елітарності української культури загалом. Досягнення поставленої мети передбачає **виконання наступних завдань**:

- окреслити час і контекст праць Івана Дзюби про шістдесятників як визначальні орієнтири для їхнього прочитання;
- простежити, як через осягнення літературознавцем художнього світу митця здійснюється вивчення контексту й епохи, а також осягнення цілісності особистості;
- з'ясувати методологічну специфіку дискурсу елітарності у працях ученого.

Об'єктом вивчення слугують студії Івана Дзюби про Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Григорія Кочура, Миколу Лукаша. **Предметом** нашого дослідження є знаковість, елітарність методологічного й етико-світоглядного рівнів осягнення дослідником художнього світу шістдесятників.

Кінець 50-х і початок 60-х років — це час роботи вченого на посаді завідувача відділу критики журналу «Вітчизна». У ці роки молодий дослідник заявив про себе як про вимогливого, принципового, об'єктивного критика. Цю думку яскраво ілюструють спогади Віталія Дончика: «Під знаком І. Дзюби — свідчу як «самовидець» тих часів і процесів — виростили ми, новобранці літературної критики кінця 50-х років, під цим знаком почувалися впевнено й гідно, а хто й навпаки (в міру здібностей), багато літераторів — і молодих, і старших, — бо погляд невтомного завідувача відділу критики журналу «Вітчизна» в час «відлиги» був уважний до всіх і водночас безкомпромісно вимогливий. *Дзюба став утіленням нової, іншої критики* (курсив наш. — Н.Ч.), навіть у самій своїй мові правдивої, зіркої, яскравої на здебільшого прісному й пісному тлі 50-х» [10, с. 161]. У 60-ті рр. Іван Дзюба увійшов як світоглядно вивершена особистість, як автор чисельних статей і книги «Звичайна людина» чи міщанин?» (1959). Проте, щоб глибше осягнути винятковість критичних студій ученого, варто, як слушно зауважує Євген Сверстюк, «...враховувати два чинники: по-перше, *контекст* поточних публікацій, на тлі яких вирізнявся молодий автор, по-друге, *атмосферу* очікування нового слова» (курсив наш. — Н.Ч.) [15, с. 157].

Атмосфера. Розуміти атмосферу 60-х ми можемо з кількох позицій. По-перше, це час, відбитий у працях дослідника, *внутрішній час*. По-друге, час Івана Дзюби як дослідника загалом (*суб'єктивний час*). І, по-третє, час *зовнішній* — власне атмосфера історична, сучасна, конкретно означувана.

Час у працях критика ми характеризуємо як *динамічну сучасність у прогностичних вимірах*, позаяк осмислення сучасного вченому мистецького виміру здійснюється не тільки з погляду наявної динаміки, а й з позицій наукового прогнозу її етико-естетичного розвитку в майбутньому. *Сучасність як темпоральний фон* у студіях про шістдесятників не залежить від часу написання останніх. Статті, рецензії, спогади, передмови, післямови та інші дослідження Івана Дзюби написані у величезному проміжку: від кінця 50-х — до сьогодні включно. Ми здійснюємо їхню рецепцію з погляду розуміння категорії сучасності як позачасового, безвідносного до якогось конкретного рівня буттєвості явища, і водночас такого, що обов'язково присутнє у всіх вимірах будь-якого історичного проміжку часу. Це дає змогу говорити про сучасність (60-ті роки) у працях ученого як про *тло*, у контексті якого автор визначає провідні тенденції, або ж провідні тенденції якого визначають контекст, в межах якого вченим здійснюються певні прогнози розвитку тих чи інших явищ. Актуальним щодо цього є спостереження Оксани Пахльовської: «У координатах реальних проблем реальної України є самоочевидним, що шістдесяті роки й за останнє десятиліття ніколи не переставали бути сучасністю. Шістдесяті роки, їхня пам'ять, їхня філософія, їхній спадок, їхня еволюція є палаючою магматичною основою української сучасності» [14, с. 65].

Час Івана Дзюби не може бути обмежений певними рамками, бо його праці актуальні як у момент їхнього написання, так і сьогодні. Тому можемо говорити про них як про документ часу, що характеризується *надчасовістю* їхньої ідейно-сміслової парадигми. Отже, сучасність праць критика визначає їхню надчасовість.

Час зовнішній стосовно часу написання Іваном Дзюбою студій про шістдесятників визначається мірою розуміння власне атмосфери. Як і сучасність, атмосфера присутня як ознака певного часу в різних темпоральних проміжках. Осягнення атмосфери як зовнішньої характеристики того чи іншого часу у його детермінованості виконує визначальну функцію

у розумінні як суб'єктивного авторського часу, так і сучасності як внутрішнього часу студій про шістдесятників.

«Історичний період — 60–80-ті роки — нерівний і суперечливий, прикметний і певними «відлигами» в існуючому житті, і кризовими ситуаціями» [9, с. 3]. — Зауважує Віталій Дончик. Разом із тим, 60-ті — це час прозріння, атмосфери всезагального усвідомлення ситуації. Прагнення поновити правду, відстояти індивідуальне творче начало, здобути свободу мислення, втілити в реальне життя справжні моральні цінності — ця мета визначала суспільні тенденції 60-х рр. У цей час представники культурної еліти, за словами Ореста Субтельного, «вимагали виправити «помилки», яких у минулому припустився Сталін і надати гарантії того, що культурний розвиток народу не душитимуть у майбутньому» [17, с. 621].

Контрастною щодо атмосфери зовнішньої (відлиги, протести, колективізм, тоталітарна система) була атмосфера, що панувала в гурті шістдесятництва — творчої активності, єдності, патріотизму, духовності. Як слушно зауважує Євген Сверстюк: «Дуже важливою особливістю атмосфери в середовищі шістдесятників був справжній демократизм і взаємоповага. Жадних намовлять і жорстких зобов'язань» [16, с. 551].

За таких умов літературознавча діяльність безкомпромісного критика була несподіваним явищем для існуючої системи, була втіленням сміливості, вірності переконанням, правди, свободи, непоступливості. Такої критики не сміли очікувати, але з її появою стало зрозуміло, якою мірою вона була необхідна. В атмосфері утисків і обмежень у статтях Івана Дзюби йшлося про духовне відродження в особистісних, індивідуально-новаторських проявах. Тому його студії швидко знайшли свого читача, який міг з них черпати моральний стоїцизм і духовне благородство. Як влучно зауважує Роман Корогодський, «...у світі, наскрізь фальшивому, тлінному, деформованому, моральність стала паролем» [11, с. 11]. Таким «паролем» стали для читача праці молодого вченого. Його критика допомагала суспільству остаточно не втратити здатність до самоусвідомлення й національної самоідентифікації, адже, як зауважує Юрій Бадзьо: «Обов'язок інтелігенції — усвідомити становище й пояснити його. А далі — організувати націю для дії» [1, с. 13].

З позицій сьогодення праці Івана Дзюби про шістдесятників залишаються так само актуальними і потрібними, про що свідчить зростання інтересу науковців до літературно-критичної творчості вченого загалом. Причиною цього є те, що власне 60-ті роки, — особливий час нашої історії, — осягаються як утілення справжності. «І в самому факті їхньої (60-х років — Н.Ч.) духовної присутності в нашому суспільно-культурному просторі, — зауважує Роман Корогодський, — закладено неабиякий моральний потенціал майбутньої України, і це наснажує оптимізмом навіть в обставинах украй розпачливих» [11, с. 11].

Отже, окреслені особливості часу дають змогу досягнути значення праць Івана Дзюби про шістдесятників з погляду їхньої актуальності, сучасності, надчасовості. Вивчення ж їхнього контексту сприятиме цілісному осягненню критика нашого часу як феноменальної особистості, носія повнокровного коду українства і втілення елітарності.

Контекст. Контекст студій вченого особливий, бо є основою прямолінійності, глибокої ерудованості, принциповості, заявленої у текстах. Саме тому контекстуальний рівень праць критика складає окрему нішу *фактажного аналізу* матеріалу та його *інтелектуального синтезу*, засвідчуючи здатність вченого заглиблюватись у суть явища, досліджувати його не тільки у статичних проявах, а й в історико-культурологічній перспективі. Наша позиція знаходить підтвердження у словах Марка Павлишина: «Контекст Івана Дзюби — річ вертикальна й горизонтальна. Явище існує в ланцюзі причин і наслідків. Себто в історії; його автономність і своєрідність не перекреслюється закономірністю його зв'язків з явищами сусідніми, з системою, в якій ми його усвідомлюємо» [12, с. 13].

Контекстуальний рівень праць вченого пов'язаний і частково зумовлений органічним прагненням дослідника досягнути *цілісність* явища. Так, скажімо, якщо текстом статті «Хлюпни нам, море, свіжі лави» (1966) є огляд молодих імен в літературі і визначення провідних тенденцій їхньої творчості, то контекст розвідки складає аналітичний вихід на об'єднавче начало молодих поетів із поетами-шістдесятниками: «...ідучи за прикладом своїх попередників «симоненківського», умовно кажучи, призову, «наймолодші» змагаються за мистецтво високих критеріїв, за право по-своєму бачити й відтворювати світ і водночас за суспільницько-

громадянську істинність поезії, за поезію боротьби» [7, с. 475]. У такий спосіб учений досягає як глибини контексту, так і цілісності аналізу явища.

Ще однією особливістю контексту студій Івана Дзюби є його *потужна інтелектуальна складова*, поєднана із науковою порядністю дослідника. «До контексту Дзюба ставиться з почуттям глибокої пошани. — Зауважує Марко Павлишин. — Він досліджує контекст вглиб і вшир, подає факти в переконливій кількості. Обсяг ерудиції Івана Дзюби викликає подив» [12, с. 14].

Особливістю усіх науково-критичних і літературознавчих студій ученого є їхня *потужна духовна енергетика взаємодії*. Це спричинюється вмінням дослідника вдало визначати проблему і його унікальною здатністю «вживатися» в образ того, що він досліджує, завдяки чому його студії про шістдесятників сприймаються не як застиглий факт, а як жива сучасність у слові. Тому із праць Івана Дзюби перед нами постає дивовижний художній світ шістдесятників крізь призму етико-естетичних ідеалів і світоглядних особливостей цього покоління.

Отже, контекст праць критика про шістдесятників дає змогу досягнути особистісний і особистий рівні феноменального явища — руху творчої інтелігенції, відчувши його моральні й духовні виміри, а також виміри української культури в осмисленні її цілісності, адже, як зауважує Оксана Пахльовська: «Із шістдесятниками повертається в літературу ідея її *елітарності*» [14, с. 74].

В осягненні Івана Дзюби шістдесятництво постає як утілення імперативів правди, свободи, гуманізму, націоналізму. Цей аспект праць ученого ми докладно осмислюємо у статті «Шістдесятництво як спосіб мислення: ідейні максими І. Дзюби» [19]. Осягнення художнього світу шістдесятництва в його персоналіях, здійснюване нами через аналіз студій критика, дає змогу говорити про етико-естетичні та світоглядні програми втілення цих ідеалів. Так, в рецепції Івана Дзюби творчість Василя Симоненка досліджується з погляду *внутрішньої гідності як запоруки буття собою*, Василя Стуса — як *імператив стійкості духу й непоступливості у моральних переконаннях*, а Ліни Костенко — як вияв вищої міри *національної самосвідомості митця*. Свобода як міра національної самоідентичності у проявах *новаторства й самобутності* як результату постійного самоосягнення представляють студії вченого про Миколу Вінграновського, Івана Драча, Бориса Олійника. Прозова творчість Григора Тютюнника і Євгена Гуцала в інтерпретації критика дає змогу досягнути гуманізм не як моральну теорію, а як *засіб людинознавства*. Праці, присвячені осмисленню науково-критичної і перекладацької творчості шістдесятників, дають змогу говорити про *цілісність* національної еліти 60-х рр.

Варто наголосити, що особистісна цілісність критиків і перекладачів 60-х рр., тобто представників наукової еліти того часу, осмислюється нами з погляду концепції цілісності культури Івана Дзюби. Ця позиція вченого є магістральною у розумінні його світоглядно-естетичного начала, культурології, літературознавчих принципів.

Цілісність як моральний ідеал — свідчення інтелігентності особистості, її етичного максималізму, правдивості й органічності, міри вияву філософії самоозначення й автопроекції у творчості. Студії вченого про Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Григорія Кочура, Миколу Лукаша відкривають нам цю грань шістдесятництва у глибині усвідомлення українською елітою себе самої, своєї культури, історії, свого часу й держави.

У студіях про шістдесятників крізь призму окремих особистостей учений досягає етико-світоглядні й моральні якості свого покоління. Ця особливість може осмислюватися як *тенденція до саморефлексії*, зумовлена безпосереднім знанням і відчуттям дослідника свого часу, так би мовити, «із середини» явища. Це виразно демонструє аналіз студії вченого про Івана Світличного, що містить не тільки цінні спостереження стосовно життя й творчості, методу, світоглядних орієнтирів і принципів критика, а й дає змогу осмислити його постать у вимірах особистісного начала.

Іван Дзюба досягає свого однодумця, колегу, товариша, свій моральний авторитет. У час відсутності принципової літературної критики, українська наука потребувала таких митців, як Іван Дзюба, Іван Світличний, Євген Сверстюк. Тому праці Івана Світличного, на погляд ученого, привертали до себе увагу декларованими у них принципами наукової об'єктивності, «естетичної проникливості та надійності передбачень» [4, с. 677], чесності і мужності у ставленні до фактів і до себе, професіоналізму. Названі ознаки мислестилу Івана Світличного

великою мірою втілені і в працях Івана Дзюби. Це дає змогу говорити про багатоособистісний вияв цілісності української літературно-критичної думки 60-х рр. і про високий ступінь максималізму стосовно себе її представників. Дослідження Іваном Дзюбою постаті Івана Світличного — це *дискурс української еліти, сходження до її моральних і світоглядних орієнтирів через пізнання історії окремої особистості*. Тому вченому вдається відчутти певний психологічний парадокс постаті свого колеги: «...люди, надзвичайно м'які й делікатні в особистих стосунках, стають — порядком якоїсь душевної компенсації, чи що — надзвичайно вимогливими, стають немилосердними максималістами, коли йдеться про принципи, надто принципи моральні» [4, с. 682]. Науково-критичні й культурологічні концепції Івана Світличного знаходять органічне розуміння в рецепції критика, що дає змогу говорити про цих видатних шістдесятників як про однодумців. Особливо це стосується їхніх поглядів на проблему цілісності культури і її національну самоідентичність.

Євген Сверстюк в рецепції вченого постає як «виразна етична величина, певний моральний авторитет для багатьох» [6, с. 632]. Можемо говорити про утвердження дослідником в його постаті *коду елітарності української культури*, що, поставши у 60-ті як здатність відтворювати «наступальність гуманістичного, антидогматичного (і антидеспотичного) світогляду «шістдесятництва»» [6, с. 632], і сьогодні залишається втіленням *етичного максималізму*.

Етичний максималізм є засадничим принципом багатьох шістдесятників. Постать Євгена Сверстюка в інтерпретації Івана Дзюби осмислюється в сукупності гуманістичних ідеалів, вимогливості, критицизму, який «не паралізує (як, на жаль, у багатьох), а мобілізує, зобов'язує, часом по-доброму збурливий» [6, с. 633]. Окреслена дослідником особливість є визначальною в осягненні моральної міри й власне сутності етичного максималізму. Для вченого етичний максималізм — це не безконтрольна риторика, що прикриває бідність світогляду особистості. Іван Дзюба говорить про етичний максималізм як про «*сталість еталону духу*, а не “заявку” на нього» [6, с. 633] (курсив наш — Н.Ч.); як про «факт особистої біографії», тобто правдивість із собою й з іншими у сповіданні своїх ідеалів. Для вченого важливою є спрямованість максималізму суб'єкта першочергово на себе, що осмислюється нами як ідеал вимогливості й здатності до справедливої самокритики, а не в якості претензійного ставлення до когось. Ці знаки елітарності особистості дослідник виводить на основі рефлексії над творчістю Євгена Сверстюка, даючи змогу осмислити не стільки філософський, скільки загальнолюдський і моральний зміст поняття національної ідентичності. «В такому погляді на проблему, — зауважує Іван Дзюба, — коли її виводять за межі етнічного егоцентризму, національний біль озивається загальнолюдською гуманістичною тривою, і сама проблема повертає собі свою істинну світову вагу, бо стосується не лише України. А є елементом світової невлаштованості» [6, с. 635]. У цьому плані і дослідник, і суб'єкт його рефлексії постають як утілення органічності в плані етичних максим й національної ідентичності як ознак елітарності світогляду, а тому й цілісності особистості.

На думку критика, Євген Сверстюк «...чи не найбільше усвідомлює (і внутрішньо переживає) культурне значення *особистої пам'яті*. /.../ Він хоче, щоб збереглися в пам'яті суспільства і фактичний зміст «шістдесятництва», і його політичні уроки, і його етичні осягнення» [6, с. 635]. Окреслені Іваном Дзюбою особливості праць Євгена Сверстюка, на наш погляд, істотно стосуються і його самого, адже метою студій дослідника про шістдесятників також є осмислення їхньої культуротворчої і націєтворчої ролі.

До осягнення творчості талановитого майстра перекладу Григорія Кочура дослідник підходить з погляду розуміння часу шістдесятництва і його потреб. Зокрема, йдеться про потребу українського читача у доступі до світового багатства й знанні українського письменства за кордоном. За таких умов, як влучно відзначає критик, «перекладацький проект» Григорія Кочура «був стабільніший і об'ємніший за найсміливіші й найкваліфікованіші з офіційно санкціонованих чи припустимих, надихався глибшим розумінням та переживанням потреб і читацької спільноти, і української культури» [3, с. 756].

Особливою з погляду жанру є студія Івана Дзюби про іншого видатного українського перекладача — Миколу Лукаша. Перш, ніж приступити до аналізу рецепції вченого, звернімо увагу на специфіку розвідки. Як ми зазначали, дослідник працює у різних жанрах літературно-

критичної творчості: літературні портрети, статті, рецензії. Особливої уваги заслуговує жанр спогаду.

Цей спосіб дослідження в рецепції Івана Дзюби набуває відмінної від традиційної жанрової приналежності. Спогад критика характеризується логічною стрункістю, відсутністю публіцистичного епатажу, завершеністю викладу, високою мірою аналітичного начала, вмінням узагальнювати, що дає змогу говорити про його жанрову самостійність і високий ступінь науковості в індивідуальній проекції вченого. До такого жанру належить дослідження перекладацької творчості Миколи Лукаша. Студія «Чаклун-характерник українського слова» дає поштовх до переосмислення функціонального навантаження спогаду як такого, адже текст праці скоріше послуговується спогадами вченого як матеріалом, аніж становить власне жанр спогаду. Отже, можемо говорити про спогад як метод інтерпретації.

Осмилюючи постать видатного шістдесятника, дослідник створює цілісний портрет його особистої вдачі за допомогою методу ретроспективного наближення — через уведення в осердя аналітики авторських спогадів. Такий підхід до проблеми відкриває особистість митця в проявах його естетико-культурологічного начала. В наслідок цього творчість Миколи Лукаша сприймається не тільки як вияв фахового володіння великою кількістю мов, а й як утвердження ерудованості української науки, її інтелектуальної зрілості. Актуальною є думка Івана Дзюби з приводу того, що феноменальна обдарованість перекладача ставила перед собою завдання «служити піднесенню престижу української мови, довести її «артистизм», елітарність, здатність висловлювати будь-які нюанси емоцій та думки...» [8, с. 792].

Отже, творчість перекладачів осмилюється дослідником як потужний інтелектуально-духовний феномен. Такий підхід яскраво демонструє практичне втілення ідеї елітарності покоління шістдесятників, що полягала у таланті особистості здійснювати, по-перше, «забезпечення читача «знаковими» текстами доби або тими, від яких дбайливо оберігали українського читача...» [3, с. 757] і, по-друге, осягати у культурах інших націй феномен власної культури, утверджуючи її самотність, авторитет, цілісність.

Отже, осмилюючи в постатях шістдесятників долю свого покоління з погляду етико-світоглядного начала, Іван Дзюба відкриває особистості у їхньому етичному максималізмі щодо себе, у вимогливості, принциповості, об'єктивності й гуманістичній спрямованості їхніх критичних праць, що творили українську науку про літературу в 60-х. Це дає нам змогу говорити про стійку *моральну основу національної ідентичності* цього покоління, й Івана Дзюби як його представника зокрема, покоління, що усвідомлюється нами як особистості *цілісні, органічні*, а отже — представники питомої української еліти. Рецепції Івана Дзюби науково-критичної та перекладацької творчості шістдесятників — унікальний документ часу, що засвідчує здатність української еліти до саморефлексії, самопошуку й самостановлення у досягненні, збереженні й відтворенні національної культури як свідчення особистісної цілісності митця.

Література:

1. Бадзьо Ю. Право жити. Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму / Ю. Бадзьо. — К.: Таксон, 1996. — 440 с.
2. Дзюба І. М. Вірність собі // Дзюба І. М. З криниці літ : у 3 т. / І. М. Дзюба. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 692–700.
3. Дзюба І. М. Григорій Кочур триває... // Дзюба І. М. З криниці літ : у 3 т. / І. М. Дзюба. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 754–758.
4. Дзюба І. М. «Душа, розпластана на пласі...» // Дзюба І. М. З криниці літ : у 3 т. / І. М. Дзюба. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 672–683.
5. Дзюба І. М. Спогади і роздуми на фінішній прямій. / І. М. Дзюба. — К.: Криниця, 2008. — 928 с.
6. Дзюба І. М. Феномен Євгена Свєрстюка // Дзюба І. М. З криниці літ : у 3 т. / І. М. Дзюба. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 632–637.
7. Дзюба І. М. Хлюпни нам, море, свіжі лави / Дзюба І. М. З криниці літ : у 3-х т. / І. М. Дзюба. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 474–477.
8. Дзюба І. М. Чаклун-характерник українського слова (М. Лукаш) // Дзюба І. М. З криниці літ : у 3-х т. / І. М. Дзюба. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. III. — С. 788–799.

9. Діалектика художнього пошуку. Літературний процес 60–80-х років / [Агеєва В. П., Бойко Л. С., Вакуленко Д. Т., Дончик В. Г. та ін.]; під заг. ред. В. Г. Дончика. — К.: Наукова думка, 1989. — 320 с.
10. Дончик В. Резонанс і вплив: учора й сьогодні / В. Дончик // Феномен Івана Дзюби. Матеріали круглого столу, 17 листопада 2006. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — С. 160–167.
11. Корогодський Р. Хто є шістдесятниками? / Р. Корогодський // Українська мова та література. — 2002. — №35. — С. 11.
12. Павлишин М. Явище і норма: Іван Дзюба, критик / М. Павлишин // Іван Дзюба — талант і доля / [бібліограф-уклад. Заморіна Т. М.]. — К.: ВАТ «Видавництво Київська правда», 2005. — 120 с. — (Серія: Шістдесятництво: профілі на тлі покоління; вип. 2). — С. 9–47.
13. Пахльовська О. Повернення Сізіфа / О. Пахльовська // Феномен Івана Дзюби. Матеріали круглого столу, 17 листопада 2006. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — С. 54–64.
14. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. — 2000. — №4. — С. 65–84.
15. Сверстюк Є. В обороні правди / Є. Сверстюк // Феномен Івана Дзюби. Матеріали круглого столу, 17 листопада 2006. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — С. 155–159.
16. Сверстюк Є. Талант і доля // На святі надій: Вибране. / Є. Сверстюк. — К.: Наша віра, 1999. — С. 538–581.
17. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний; [пер.з англ. Ю. Шевчука]. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К.: Либідь, 1993. — 720 с.
18. Тарнашинська Л. Б. У пошуках одухотвореної істини // Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління / Л. Б. Тарнашинська. — К.: Смолоскип, 2010. — С. 472–500.
19. Частакова Н. С. Шістдесятництво як спосіб мислення: ідейні максими І. Дзюби / Н. С. Частакова // Наукові записки. — Випуск 94. — Серія: Філологічні науки (літературознавство). — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. — С. 380–392.

**Integrity as a Sign of the Elite:
the Problem of the Sixties Creativity Comprehension in Ivan Dziuba's Works**

The article deals with I. Dziuba's papers about the figures of sixties — namely about interpreters and critics. The analysis of such categories as atmosphere and context demonstrates the tendency of scientist's introspection in his papers about I. Svitlychnyi, E. Sverstiuk, H. Kochyr, M. Lykash. Basic attention is paid to the most important philosophical category of sixties — integrity which is connected with the Ukrainian culture elitism.

УДК 821.161.2-3.09

Валерія Князєва (Київ)

АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ ЗЕМЛІ У ПРОЗІ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Міф — універсальна семантично-структурна єдність, наділена здатністю переміщуватися з однієї культури в іншу. Соціальний та індивідуальний досвід формується під впливом колективного несвідомого, який шляхом творчої інтерпретації втілюється у текстах культури. Психологи ХХ століття визначили, що міфи несуть у собі закодовану інформацію про первісну людину, відображають її психічне життя і містять певні універсалії (архетипи). Феномен архетипу репрезентується в тексті через конкретні структури (символи, метафори, традиційні образи), кожна з яких є окремим вираженням усієї структури міфології.

Творчість Івана Чендея відзначається цілісною художньою системою, у межах якої коло ключових образів і символістичний код повторюються.

Одним з провідних мотивів у творчості Чендея є мотив єдності людини з її рідною землею, відчуття нерозривного зв'язку з нею, що було характерно для первісної міфологічної свідомості. Культ землі у наших предків був одним із найдавніших і займав першорядне місце у